

RUTENIA SUBCARPATICĂ ÎN ANII 1938–1945. DESTINELE MICILOR TERITORII DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

Doctorandă **Renata MOIS**

Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România

SUBCARPATIAN RUTHENIA IN YEARS 1938-1945. THE FATE OF SMALL TERRITORIES IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE

Summary: An unusual piece of historiography containing a rich factual material. In the center of attention of the author events and the evolution that preceded the Second World War, the great disaster that caused tens of millions of victims of forced displacement of borders, crippled the fate of many peoples, especially in Central Europe – the area of crossing claims of hegemony and territorial domination of different countries. Subcarpathian Ruthenia had its special place in Polish-Hungarian relations throughout the interwar period. Poland's attention to this small region of Central Europe was reinforced by the following three circumstances: the nationalist Ukrainian movement on both sides of the Carpathians, the revisionist policy of Budapest and the danger from the side of Soviet Russia / the USSR in the case of the convergence of Moscow and Czechoslovakia. A number of diplomats, political personalities of Poland played an important role in the political fate of Subcarpathian Ruthenia.

Keywords: Subcarpathian Ruthenia, Polish diplomacy, domination, politics.

Rezumat: O lucrare inedită de istoriografie, care conține un bogat material factologic. Autoarea se concentrează pe evenimente și evoluții ce au precedat cel de-al Doilea Război Mondial, marele flagel care a produs zeci de milioane de victime, a strămutat forțat frontiere, a schilodit destinul atâtor popoare, mai ales în Europa Centrală – o regiune de intersecție a pretențiilor de hegemonie și dominație teritorială a diferitor țări. Rutenia Subcarpatică (RS) și-a avut un loc al ei special în relațiile polonezo-maghiare din întreaga perioadă interbelică. Atenția Poloniei față de această mică regiune din centrul Europei s-a intensificat ca urmare a trei circumstanțe: mișcarea naționalistă ucraineană pe ambii versanți ai munților Carpați, politica revizionistă a Budapestei și pericolul din partea Rusiei Sovietice/ URSS în cazul apropierei dintre Moscova și Cehoslovacia. O seamă de diplomați, personalități politice poloneze au jucat un rol important în ceea ce privește destinul politic al Ruteniei Subcarpatice.

Cuvinte-cheie: Rutenia Subcarpatică, diplomație poloneză, dominație, politică.

a) Intervenții diplomatice și non-diplomatice poloneze pe seama Ruteniei Subcarpatice. Tatonări Varșovia – Budapesta la începutul anilor 1930

După cum demonstrează studiul sintetic al celebrului istoric american de origine poloneză Oskar Halecki, securitatea frontierei de est a Poloniei depindea de Lituania, Rusia, Ucraina și Rutenia nu doar din punct de vedere istoric, dar și politic, după perioada 1918–1921 [1, p. 329-338]. Mai ales aceasta din urmă, Rutenia Subcarpatică (RS) [2, p. 34-44], își avea un loc al ei special în relațiile polonezo-maghiare din întreaga perioadă interbelică. Atenția Poloniei față de această mică regiune din centrul Europei s-a intensificat ca urmare a trei circumstanțe: mișcarea irredentistă ucraineană pe ambii versanți ai munților Carpați [3, p. 301], politica revizionistă a Budapestei [4, p. 66-67] și pericolul din partea Rusiei Sovietice/ URSS în cazul apropierei dintre Moscova și Cehoslovacia.

Până în 1919 nu existau condiții prealabile – istorice, economice și politice – de colaborare între Po-

lonia și Ungaria. Cooperarea cu polonezii a început să se schimbe după ianuarie 1919, când trupele cehoslovace, în pofida acordurilor anterioare, au atacat și au ocupat o parte din teritoriul Sileziei (în timp ce polonezii luptau în estul țării cu Armata Ucraineană Galiceană (AGU)), care la mijlocul anului 1920, prin decizia Consiliului Ambasadorilor Antantei, fusese împărțit între Cehoslovacia și Polonia [5, p. 217-271; p. 410, 418]. Și dintr-o dată polonezii au manifestat un interes sporit față de cărbunele maghiar. În timpul discuțiilor de la Ambasada Poloniei din Budapesta, la jumătatea lunii octombrie 1919, ministrul adjunct maghiar al Apărării, colonelul Konz, și-a exprimat speranța că transportul de cărbune ungar spre Polonia poate fi organizat în condițiile creării frontierei comune între cele două țări, de pildă, prin segmentul Subcarpatic. La un anumit moment, Polonia, care nimerise în tabăra învingătorilor după Marele Război, a fost singura țară pe care Ungaria conta pentru un sprijin internațional.

După război, Budapesta i-a cedat Poloniei un teritoriu mic în zonă Podhal, locuită de 24 000 de oameni, ulterior Ungaria niciodată nu a formulat pretenții asupra acestui teritoriu. La începutul lunii mai 1920, generalul Kazimierz Sosnowski s-a întâlnit în Varșovia cu secretarul Uniunii Maghiare a prietenilor Poloniei și colaborator al reprezentanței poloneze la Budapesta, baronul Dyulo Shyynitish, precum și cu fostul guvernator al Țării Autonome Ruse (Rutene) din componența Republicii Ungare (din 21 decembrie 1918) Aroshton Shteyfan, care au sosit în capitala poloneză cu instrucțiuni de la regentul maghiar, amiralul M. Horti.

A. Shteyfan s-a aflat în Polonia începând cu lovitură comunistă din Ungaria, din 21 martie 1919 și până în 1924, condusă de Béla Kun. Împuțerniciții regentului au abordat problema RS, locuitorii căreia trebuiau „să aspire din toate puterile spre Ungaria”. sub pretextul separării Republicii Cehoslovace de Directoriul socialist-anarhist al Republicii Populare Ucrainene (RPU), de Rusia Sovietică bolșevică și de România regală, fapt ce ar conduce la stabilirea unei frontiere între Polonia și Ungaria. Acest lucru a fost menționat de generalul K. Sosnowski într-o scrisoare adresată lui Józef Pilsudski la 12 mai 1920.

În iulie 1928, la Ujgorod a fost inaugurat Vice Consulatul Poloniei, care a preluat unele sarcini ale Consulatului de la Kosice. În competența lui intra întregul teritoriu al RS cu orașele slovace Kosice și Presov. Primul consul polonez la Ujgorod a fost Zygmunt Zavadovskiy, departamentul căruia era limitat doar la monitorizarea condițiilor locale și la stabilirea unor relații în cercurile politice din zonă. Fructul activității lui S. Zavadovskiy a fost lucrarea *Rutenia Subcarpatică și situația ei politică și de drept* (Ruś Podkarpacka i jej stanowisko prawno-polityczne, Warszawa, 1931) [6].

Într-o perioadă de relaxare provizorie în relațiile polono-maghiare, la sfârșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, în partea maghiară (pe baza rapoartelor consulatului maghiar de la Bratislava) s-a constituit o atmosferă de suspiciune în ce privește jocul polonez independent în RS, derulat în spatele Budapestei. Stabilirea cooperării dintre polonezi și Stefan Fentsyk (1892–1945) păreau să justifice aceste bănueli [7, p. 69]. Personalitate complexă, ieșită din comun, un adevărat aventurier, născut în satul Veliky Luchki (Mukachevo), erudit și cunoscător a mai multor limbi, preot greco-catolic, profesor și redactor, de orientare rusofilă, propoloneză și promaghiară, un asemenea personaj nu putea să nu-i intereseze atât pe polonezi, cât și pe maghiari.

În raportul special către Varșovia, ambasadorul polonez la Praga, Marian Hodatskiy, a scris că atunci

când S. Fentsyk, sub patronatul Guvernatorului RS, rusofilul Anthony Beskid, a început în baza înțelegerii cu Ambasada Poloniei la Praga să-și organizeze propria mișcare politică, el a promis Pragăi, din motive tactice, că va susține apartenența RS la Cehoslovacia. Cu toate acestea, S. Fentsyk a continuat să lupte împotriva influenței cehice în regiune, să ceară de la cehi autonomie pentru RS și să obțină unificarea tuturor rusinilor sub sloganul „Rutenia Subcarpatică – pentru rutenii carpatici”. Tot el a căutat să evite confruntările deschise cu Uniunea Autonomă a Agrarienilor lui A. Brodiy, stipendiată de Budapesta, să nu-i sprijine pe membrii irredentei maghiare, dar, totodată, s-a manifestat cu ei într-un front unit în problemele autonomiei și debarșării de influența cehă în regiune [8, p. 135].

Părtinirea poloneză în problemele subcarpatice în ansamblu, apoi și în promovarea proiectului lui Stefan Fentsyk, rezultă deosebit de clar din eronatul raport al ambasadorului polonez la Praga Wenceslas Gribovskyy din 17 iunie 1931 [7, p. 70]. Prima întâlnire a lui M. Svyezhbinskyy cu S. Fentsyk trebuia să aibă loc, probabil, la sfârșitul anului 1930 – începutul lui 1931. În același timp, consulatul polonez la Ujgorod a sprijinit memorandumul lui S. Fentsyk către Înaltul Scaun, în care el propunea ca RS să fie folosită în lupta cu influența ortodoxiei. Potrivit istoricilor polonezi, scopul principal al memorandumului a fost marginalizarea succeselor ucrainizării în inima Bisericii Greco-Catolice.

b) Intensificarea contactelor diplomatice polono-maghiare în jurul RS

În luna noiembrie 1932, șef al diplomației poloneze a devenit Józef Beck, iar Praga în 1933 a reușit să convingă guvernul Poloniei să-l retragă pe consulul polonez activ M. Svyezhbinskyy (probabil pentru relația sa cu S. Fentsyk), în locul căruia Varșovia a desemnat un diplomat cu experiență care a lucrat până atunci și la Moscova, și la Berlin – Mieczyslaw Halupchynskyy [9, p. 58-67]. Ameliorarea relațiilor cu Cehoslovacia nu era inclusă pe agenda de lucru nici a lui J. Beck, nici a lui M. Halupchynskyy. Dimpotrivă, Varșovia prin departamentele sale de politică externă urma să neutralizeze pe cât posibil influența Pragăi în regiune, să-i izoleze cât mai mult pe rutenii-ucraineni în Galicia de Est și să provoace neliniștea Budapestei. Ceea ce a și reușit în mare parte.

Politica externă independentă a Poloniei începe să se maturizeze abia după 1932 și a fost tot timpul îndreptată împotriva Micii Antante (Cehoslovacia, România și Iugoslavia) și spre apropierea de Ungaria. În ceea ce privește Praga, Varșovia avea anumite pretenții: în primul rând, era problema imigranților polonezi ruteni, cărora, împreună cu naționaliștii ucraineni ile-

gali scăpați de urmărirea penală pentru crimele comise (inclusiv atacuri teroriste) în Polonia de Est (Galicia), Praga oficială le-a oferit adăpost și le-a permis să extindă mișcarea naționalistă ucraineană (care mai târziu a luat proporțiile unui adevărat iredentism, devenind la mijlocul lunii martie 1939 unul dintre motivele dezmembrării definitive a Cehoslovaciei de către Germania și Ungaria). În al doilea rând, era disputa legată de orașul Těšín din nordul Slovaciei, care urma să fie deținut în mod egal de Cehoslovacia (Slovacia) și Polonia [10, p. 177; p. 136-137].

În iulie 1933, ambasadorul polonez la Berlin, Vysotsky, a descris foarte plastic și precis politica externă a statului său, care se afla între Scylla la Locarno și Caribda la München. După o astfel de previziune, el a fost schimbat cu ambasadorul Joseph Lipsky [11, p. 105]. Cu toate acestea, se pare că Polonia (probabil, la fel și Ungaria) nu conștientiza această realitate, crezând naiv că fără contribuția Germaniei își va putea construi o frontieră comună cu Regatul Sfântului Ștefan, sechestrat la Saint-Germain și Trianon. Ca argument al acestei încrederi poate servi un citat din „Illustrated Daily Courier” (*Curierului cotidian ilustrat*), din 25 septembrie 1933: „Polonez - maghiar, doi frați adevărați. Și la săbie, și la pahar” [7, p. 71-74].

c) Călătoria lui Stefan Fentsyk în SUA și Canada

La sfârșitul anului 1934, agentul polonez în RS, Stefan Fentsyk, a plecat în SUA și Canada cu sprijinul financiar și organizatoric al Varșoviei. Scopul acestei vizite a fost de a promova în rândul imigranților carpato-ruteni fondarea unei noi formațiuni politice. Autoritățile poloneze în perioada interbelică au monitorizat activitățile diasporei ucrainene, în special din Canada și, într-o oarecare măsură, din Statele Unite, unde emigrația ucraineană era mai puțin numeroasă [12, p. 480]. Serviciile poloneze căutau contacte cu comunitatea rutenilor din Statele Unite ale Americii, pentru că rutenii americani încă mai aveau influență asupra vieții politice din RS, finanțau partidele locale, societățile culturale și pe unii activiști, dar, de asemenea, erau interesate și de slăbirea influenței politice a ucrainenilor pe continentul american [12].

În 27 octombrie 1934, S. Fentsyk, care s-a autopromovat „redactorul-șef al Vocii Carpatice”, secretar-șef și organizator al societății culturale și educaționale rusofile în numele lui A. Dukhnovici, a pășit pe continentul american nu doar pentru a organiza o nouă formațiune politică și strângerea de fonduri, ci și pentru a slăbi rolul conducătorului rutenilor americani.

Acesta, Aleksey Gherovskiy (1883–1972), originar din orașul Lvov, era nepotul celebrului activist carpato-rutean de orientare rusească din a doua parte a

secolului al XIX-lea, Adolf Dobryansky. Până la 1918, A. Gherovskiy a sprijinit cercurile monarhiste ruse, mișcarea ortodoxă, a editat ziare rusești, a fost consilier al Ministerului de Externe al Imperiului Rus pe problemele Austro-Ungariei și ale Balcanilor, a luptat în Ucraina de partea Armatei Voluntare a generalului Anton Denikin. După Primul Război Mondial s-a mutat în RS. A participat la Congresul Internațional al Minorităților Naționale de la Geneva, unde a criticat aspru guvernul de la Praga și personal pe ministrul de Externe, Edvard Beneš, pentru încălcarea Tratatului internațional de la Saint-Germain în ceea ce privește acordarea autonomiei „rutenilor de la sud de Carpați”.

Din cauza conflictului cu autoritățile cehoslovace, în 1927 A. Gherovskiy a fost expulzat din țară. În Iugoslavia, unde inițial a ajuns, acesta a fondat *Karpatorusskiy komitet* (Comitetul Carpato-rutean, 1927–1929). Cu toate acestea, negăsind acolo nici bani și nici sprijin din partea guvernului și a Bisericii Ortodoxe Sârbe, în 1929 emigrează în Statele Unite ale Americii. Ce-i drept, după cum scria ziarul maghiar „Budapesti Hirlap” în mai 1933, în (Skupscina) Adunarea Națională din Belgrad, s-a fondat în 1927 Comitetul Sârb Transcarpatiano-rutean, format din reprezentanți ai tuturor partidelor guvernamentale și de opoziție care au promis să protejeze drepturile autonome ale Ruteniei Carpatice. La prima ședință a participat și A. Gherovskiy, care ulterior a plecat în SUA [11, p. 105].

La data sosirii lui Stefan Fentsyk pe continentul american (27.10.1934), A. Gherovskiy încă nu fondase și nu devenise secretar general al Uniunii Rutene Carpatice, ea va apărea un an mai târziu (1935) și va activa până în 1938. În primul său discurs adresat carpato-rutenilor americani protejatul Poloniei, S. Fentsyk, a declarat: „Datorită eforturilor voastre s-a născut Rutenia Subcarpatică, liberă, autonomă”. Pe de o parte, el recunoștea meritele lui Grigorie Zhatkovych în ce privește intrarea RS în componența Cehoslovaciei, dar totodată critica faptul că RS așa și nu obținuse autonomie. În acord cu patronii săi polonezi, S. Fentsyk a formulat sloganul „Republica Cehoslovacă indivizibilă de la Heba la Yassinea, Rutenia Subcarpatică indivizibilă de la Poprad până la Tisa, și cultura rusă nescindată de la Poprad la Vladivostok.” „Toți domnii, care în ziarele guvernamentale rusești, cehe și maghiare l-au numit «irredentist», «revizionist» pe Yerlichka (Frantisek Yerlichka – separatist slovac, care s-a bucurat de sprijinul guvernelor Ungariei și Poloniei, conducând în 1920 așa-numitul guvern în exil – n. autorului), vor răspunde nu numai în fața istoriei, dar și în fața poporului”, se lamenta S. Fentsyk. La banchetul de rămas-bun de la New York, din 29 martie 1935, Fentsyk i-a asigurat pe cei prezenți că „nu va fi niciodată în

serviciul dușmanilor și nu se va manifesta împotriva poporului rus sau împotriva credinței” [7, p. 75].

În 9 aprilie 1935, după întoarcerea în Cehoslovacia, S. Fentsyk a fost arestat în orașul Heba, apoi a petrecut 36 de zile în închisoarea din Ujgorod. Pe 13 mai a fost eliberat pe o cauțiune de 50 de mii de coroane cehe, iar deja pe 19 mai 1935, în absența probelor unei infracțiuni comise, a fost ales deputat în Parlamentul Cehoslovac. Astfel s-a încheiat excursia „führerului” carpato-rutean, S. Fentsyk, în Statele Unite. În consecință, a fost stabilit un canal de transfer al „subvențiilor” și „onorariilor” lui Fentsyk din Polonia în Statele Unite, iar de acolo la Ujgorod în beneficiul lui Rusynskiy (pseudonimul lui Fentsyk): la Banca Slovacă de pe stradă Malomesttskiy, pe contul cu cifrul „Karpaty” XV-41, și la Banca Dunării (situată pe aceeași stradă, clădirea nr. 7, pe contul cu cifrul „Caucaz” [7, p. 76].

În Statele Unite, reprezentantul de încredere al lui S. Fentsyk a fost preotul Ehrzy Berzynets, care a devenit secretar al Uniunii Carpatice Rutene. Consulul polonez de la Pittsburgh, Karol Ripka, în 4 februarie 1945, denunța la Ministerul Afacerilor Externe al Poloniei faptul că Uniunea Carpato-Rutenilor numără 460 de mii de oameni, concentrați în patru organizații politice, având un capital de 25 de milioane de dolari americani. Își editau propriile ziare în limba rusă: „Est”, „Pravda”, „Buletinul ortodox”, „Dragostea”, „Cuvântul carpato-rutean”. O parte nesemnificativă a Uniunii o constituiau ugrofilii în frunte cu Gherovskiy [11, p. 106-107].

d) Un propagandist eficient dar costisitor

Relațiile dintre Varșovia și Budapesta rămâneau complicate din cauza dezacordului dintre guvernele aliate în jurul a două figuri emblematice ale mișcării autonome din RS: Budapesta nu-și ascundea atitudinea dezaprobată față de agentul polonez Rusynskiy (S. Fentsyk), în timp ce Varșovia nu suporta orientarea exclusiv promaghiară a lui A. Brodiy [11, p. 129].

În scrisoarea Ambasadei Poloniei de la Praga către MAE al Poloniei, din 10 iulie 1936, despre relațiile lui Rusynskiy (S. Fentsyk) cu organizația lui A. Brodiy se menționa: „Era mai bine dacă el ar fi rămas în Transcarpatia. Din Polonia se poate evada oricând. În America, odată ce acolo e Gherovskiy, de Fentsyk nu este nevoie. Dacă el ar fi arestat, atunci din această întâmplare s-ar putea obține beneficiu, căci l-am „transforma” „într-un martir rus pentru cauza Rusă”, desigur în cazul în care guvernul n-ar reuși să demonstreze faptul că el obține subvenții poloneze” [13, p. 170]. De unde se vede că legenda lui Fentsyk despre arestarea sa după sosirea din Statele Unite la Heba, în primăvara anului 1936, a fost falsă.

Cât privește subvențiile, S. Fentsyk urmărea cu atenție ca ele să sosească regulat pe conturile sale bancare de la Ujgorod. Potrivit ambadorului polonez la Praga, M. Hodatskiy, din epistola adresată Ministerului de Externe de la Varșovia din 18 martie 1936 reieșea că din decembrie 1935 Rusynskiy (Fentsyk) n-a primit banii cuveniți. Datoria față de Rusynskiy era de circa 100 de mii de coroane cehe. De asemenea, subvențiile din februarie 1936 sunt de 2 mii de dolari americani. Cu toate acestea, deja în 28 martie 1936, M. Hodatskiy raporta către conducerea din Varșovia că i-ar fi transferat lui Rusynskiy 18,740 coroane cehe, și mai devreme alte 6 mii, adică S. Fentsyk primise 24,740 coroane sau o mie de dolari SUA. În 5 mai 1936, Rusynskiy a cerut încă o mie de dolari, iar la 4 iunie a primit 1 520 de dolari SUA. În 8 iulie 1936, de la Varșovia la New York pentru transfer la Ujgorod lui Rusynskiy i s-au trimis 2 mii de dolari. La 5 august 1936, M. Hodatskiy i-a amintit Varșoviei că lui Rusynskiy i s-a promis o bursă lunară de 20 de mii de coroane. De la 1 aprilie 1935, S. Fentsyk a primit din SUA 10 mii de dolari SUA, adică 245 000 de coroane cehe. În general, până în 31 iulie 1936, din totalul de 300 de mii planificate, S. Fentsyk a încasat 285 500 de coroane. Ministerului de Externe al Poloniei i se cerea să plătească sumele restante – 14 500 de coroane cehe.

Polonia a continuat să-l finanțeze pe Rusynskiy/Fentsyk. În 5 ianuarie 1937, Ministerul polonez al Afacerilor Externe a trimis reprezentantului său la Praga un ordin semnat de John Shembek ca să-i plătească lui Rusynskiy suma de 55 000 de coroane cehe pe care ministerul le va returna Ambasadei. În 12 aprilie 1937, MAE a ordonat în secret ambadorului de la Praga să afle o modalitate de plată în beneficiul lui Fentsyk prin evitarea căii lungi a trimerilor fondurilor prin Statele Unite ale Americii. În 22 mai 1937, ambadorul polonez la Praga, Kasimir Papee, raporta directorului adjunct al Departamentului Politic al Ministerului Afacerilor Externe al Poloniei, Tadeusz Kobylanskiy, că, în legătură cu alegerile în organele locale, Rusynskiy solicită să i se aloce sume suplimentare pentru organizarea campaniei preelectorale. Ambadorul a considerat rezonabilă această cerere, deoarece S. Fentsyk trebuia să cheltuiască subvențiile lunare în valoare de 20 de mii de coroane cehe pentru necesitățile partidului. Aceste necesități, potrivit afirmațiilor lui Rusynskiy, se distribuie în felul următor: cele 8 numere ale ziarului „Nashъ puti” (Calea noastră) implică cheltuieli lunare de 1 300 de coroane, în total 10 400; apoi 35 de secretari de partid salarizați – câte 400 de coroane lunar, în total 14 mii de coroane. Suma cumulată era de 24 de mii de coroane cehe. T. Kobylanskiy nu era împotriva ca Rusynskiy să folosească 40 de mii de co-

roane care i-au fost eliberate separat pentru achitarea cauțiunii în instanță, în caz de arest. Doar că, așa cum semnala pe 24 iunie 1937 guvernului de la Varșovia ambasadorul polonez din Cehoslovacia, K. Papee, Rusynskiy/Fentsyk cheltuiseră deja banii respectivi pe alte lucruri importante.

În 11 septembrie 1937, protejatul polonez Stefan Fentsyk a publicat în ziarul „Nashъ Puti” o scrisoare deschisă către guvernatorul RS, Constantin Grabar. Însă cenzura cehoslovacă a omis acea parte a recursului său în care erau formulate niște acuzații personale la adresa guvernatorului. De aceea ambasadorul polonez, K. Papee, solicită Ministerului de Externe să publice în Polonia textul integral al acestei scrisori deschise, semnată de agentul său. Fentsyk a criticat pe bună dreptate Praga, întrucât aceasta nu și-a onorat obligația internațională asumată cu 16 ani în urmă de a acorda autonomie RS garantată de art. 10-13 al Tratatului de la Saint-Germain, art. 81 din Tratatul de pace cu Germania, art. 53 al Tratatului de pace cu Austria, art. 48 din Tratatul de pace cu Ungaria și paragraful 3 din capitolul I al Constituției Republicii Cehoslovace și statutul general. Liderul Partidului Național Autonom Rutean înainta critici juste Pragăi și guvernatorului RS nu numai pentru încălcarea acestor norme din dreptul internațional, dar și pentru discriminarea locuitorilor regiunii în timpul alegerilor: dacă în Cehia și în alte teritorii ale Republicii un deputat era ales conform cotei de 24 de mii de voturi, în RS, în conformitate cu ideea exclusivă a Pragăi cu privire la „reprezentarea echitabilă”, această cotă constituia 34 de mii de voturi [14, p. 72].

e) Competiția agenților de influență polonez și maghiar în problema Ruteniei Subcarpatice

S. Fentsyk/Rusynskiy își îndeplinea sârguincios obligațiile pentru a justifica sumele de bani investite de polonezi. După Varșovia, și Budapesta a ajuns treptat la conștientizarea necesității asocierii sale cu A. Brodiy împotriva Pragăi. În 7 noiembrie 1937, între reprezentantul Partidului Național Autonom Rutean și Uniunea Autonomă a Agrarienilor au avut loc primele negocieri. Nu s-a ajuns la niciun rezultat. S-au înțeles totuși să se întâlnească din nou pe 3 decembrie. Uniunea Autonomă a Agrarienilor a anunțat o colaborare strânsă până la o viitoare fuziune într-un singur partid. Dar reprezentanții Partidului Național Autonom Rutean au respins categoric această propunere. Consulul polonez la Ujgorod, M. Halupchynskyy, în comunicarea sa către Ministerul de Externe de la Varșovia din 7 decembrie 1937 făcea o scurtă constatare: „Până la contopirea lor mai este mult timp”. Atunci a apărut necesitatea unei întâlniri între S. Fentsik și

A. Brodiy, iar vizita regentului Miklos Horti la Varșovia la începutul lui februarie părea o bună ocazie de a soluționa această problemă și alte aspecte ale relațiilor bilaterale [15, p. 264-265].

În 18 ianuarie 1938, ambasadorul polonez la Budapesta adresează guvernului său solicitarea să se discute cu guvernul maghiar pentru a exercita presiuni asupra lui A. Brodiy, în așa fel încât acesta să înceteze să lupte cu S. Fentsyk [16, p. 248]. În februarie și martie 1938, consulul polonez la Ujgorod M. Halupchynskyy a dedicat câteva rapoarte speciale relațiilor dintre Uniunea Autonomă a Agrarienilor (UAA) și Partidul Național Autonom Rutean (PNAR). Răspunsul din 10 februarie 1938 al PNAR către UAA pe 38 de pagini a fost redactat într-o manieră destul de grosolană. UAA propunea să se reunească într-un front puternic toți autonomiștii din RS, în total 100 de mii de voturi, pe platforma Consiliului Central Popular Rutean (CCPR): UAA adunând 62 de mii și PNAR 29 de mii. Ministerul polonez de Externe recomanda agentului său Fentsyk/Rusynskiy să dea un răspuns rezervat lui Brodiy, să extindă cooperarea cu UAA, dar să mențină independența partidului său [11, p. 151-152; 7, p. 83].

Astfel, până la Anschlussul Austriei de către Germania, Ministerul de Externe al Poloniei, în frunte cu J. Beck, așa și nu a reușit prin proiectul finanțat al rusofilului S. Fentsyk și partidul acestuia PNAR să învingă în disputa cu Ministerul de Externe ungar, condus de ministrul K. Kanya, și să neutralizeze proiectul ugrofilului A. Brodiy (UAA) pe care Budapesta îl finanța.

Dacă Ungaria până atunci prefera metoda soluționării politice a problemelor legate de Rutenia Subcarpată, sprijinind mișcarea ruteană dar, de fapt, mișcarea ugrofilă (= madyaronă), Polonia era mai predispusă la diversiuni [17, p. 288]. În cele din urmă, în aprilie 1938, PNAR și UAA s-au unit într-un bloc autonomist rutean.

f) Eforturile Cehoslovaciei de a-și consolida frontierele

În februarie 1938, polonezii au întâlnit delegația maghiară condusă de regentul M. Horti la Varșovia, cu bannere inscripționate: „Trăiască statul Sfântului Ștefan!”. Delegația maghiară a înțeles aceste cuvinte literalmente, dar în timpul negocierilor lucrurile au fost clarificate: polonezii nu aveau nimic împotriva aderării RS la Ungaria, dar au fost rezervați în ceea ce privește pretențiile maghiare față de Slovacia, spunând că aceasta ar prefera să fie un stat independent cu sau fără protectorat ungar [18, p. 360-361].

La 27 martie 1938, Ministerul polonez al Afacerilor Externe a transmis guvernului maghiar o notificare, conform căreia cel mai important era să se identi-

face impactul pe care putea să-l aibă asupra Iugoslaviei și României un eventual conflict al Ungariei cu Cehoslovacia (cu care acestea erau în alianță). În ceea ce privește acțiunile legate de RS, Ministerul polonez de Externe a propus să se organizeze discuții preliminare între consulul polonez din Ujgorod cu Bakach-Beshoney și Pataki, care puteau avea loc la Viena [19, p. 37-52]. Însă aceste propuneri n-au dus la niciun rezultat.

Între timp, Cehoslovacia, în aprilie 1938, prin trimișii săi la Budapesta (Milos Cobra) și Varșovia (Juraj Slavik) încerca cu disperare să salveze situația în care se afla. Ambasadorul polonez la Budapesta, Leon Orlovsky, l-a anunțat pe Cobra că Cehoslovacia va fi trunchiată de Germania, iar pe teritoriul Slovaciei și RS va fi creat un condominiu polono-maghiar.

Tot atunci, în aprilie 1938, diplomația cehoslovacă a decis să sondeze opinia publică din Polonia și prin intermediul jurnalistului său, Vaclav Fiala. Însă toți interlocutorii acestuia au tras o singură concluzie: ameliorarea relațiilor reciproce depindea de retrocedarea către Polonia a Těšín Silesia și de corectarea frontierei pe secțiunile Spitsu și Orava. Astfel, încercarea tardivă a președintelui cehoslovac, Edvard Beneš, de a îmbunătăți relațiile cu țările vecine a fost respinsă atât de Ungaria, cât și de Polonia. Ambasadorul polonez la Berlin, Y. Lipsky, la jumătatea lunii iunie 1938, a abordat, de asemenea, subiectul RS în timpul unei conversații cu politicianii celui de-al Treilea Reich. Pledoaria acestuia se concentra în jurul ideii că în acest teritoriu se ciocnesc mai multe rivalități și intrigi internaționale, el fiind luat de la Ungaria pentru a se deschide accesul Cehoslovaciei spre Rusia Sovietică și viceversa.

Un alt duș rece pentru Praga oficială a fost raportul neprietenos al reprezentantului Guvernului Regatului Unit al Marii Britanii, Lordul Volter Ransimen, după vizita acestuia în capitala Cehoslovaciei la începutul lunii august 1938. Praga avea tot mai puțin timp și oportunități pentru manevre diplomatice.

În 20 septembrie 1938, la Berlin, după întâlnirea cu prim-ministrul ungar, B. Imredi, Hitler a vorbit cu ambasadorul polonez în Germania, J. Lipsky. Având instrucțiuni de la șeful său de la Varșovia, ministrul J. Beck, trimisul polonez i-a spus lui Hitler că Polonia consideră Cehoslovacia o entitate artificială și că pretențiile țării sale se limitează la Těšín Silezia. Varșovia privește cu simpatie ideea stabilirii graniței comune cu Ungaria, adică recunoaște pretențiile Budapestei față de RS și a unei părți a Slovaciei, dar aceasta din urmă ar putea fi autonomă. Vorbind despre frontiera comună cu Ungaria, J. Lipsky aducea mai mult argumente de ordin strategic: crearea unei bariere împotriva pătrunderii în regiune a URSS.

Imediat după întâlnirea cu Adolf Hitler, polonezii au prins curaj: la 21 septembrie 1938 Ambasadorul Karl Papee a transmis șefului diplomației cehoslovace, K. Croft, o notă în care guvernul polonez a cerut aplicarea imediată în Těšín Silezia a aceluiași reglementări pe care guvernul Cehoslovaciei le adoptase față de populația de etnie germană [7, p. 85-86]. Peste numai câteva zile acordul de la München avea să pună capăt existenței statului cehoslovac.

CONCLUZII

Eforturile diplomatice și nediplomatice maghiare și poloneze în jurul teritoriului cehoslovac al Ruteniei Subcarpatice, pe aproape întreaga durată a perioadei interbelice, au confirmat în mod repetat fragilitatea sistemului de la Versailles pentru relațiile internaționale în Europa. Dacă Ungaria a ridicat problema retrocedării teritoriilor sale istorice, aparținând Coroanei Sfântului Ștefan, de care fusese deposedată la Saint-Germain și Trianon, din care cauză susținea pe teritoriul RS mișcarea iredentistă maghiară, atunci Polonia, având experiența amară de război cu Rusia Sovietică, susținea Budapesta pe motivul neadmiterii apropierei dintre Cehoslovacia și URSS pe coridorul subcarpatic. Și Ungaria, și Polonia finanțau în RS organizații politice care aveau drept scop obținerea unei autonomii sporite pentru locuitorii acestei regiuni. Tot în același scop și mergând chiar mai departe (separarea RS de Cehoslovacia), diplomații polonezi au purtat discuții cu Hitler. Ironia istoriei face că după semnarea acordului de la München, un an mai târziu, în septembrie 1939, Polonia să cadă ea însăși pradă dublei agresiuni a Germaniei și URSS și să-și înceteze existența ca stat independent.

BIBLIOGRAFIE

1. Halecki O. *Polands' Eastern Frontiers, 981-1939*. În: *Journal of Central European Affairs*, 1941, October.
2. Danilák M. *Rutenia Subcarpatică în relațiile polonezo-maghiare și regiunile mici din Polonia, Slovacia și Ucraina*. Rzeszów: Editura Universității Rzeszow, 2003. (Danilák M. *Podkarpatská Rus v polsko-mad'arských vzťahoch in Małe regiony w wielkiej polityce Polski, Słowacji i Ukrainy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, 2003, ss. 34-44.)
3. Detalii în: Jarnecki Michał. *Irredentismul ucrainean în relațiile polonezo-cehoslovace în 1918-1939*. Societatea Prietenilor Științei Kaliskie, Kalisz - Poznań, 2009.
4. *Documente și materiale despre istoria relațiilor sovieto-cehoslovace*. Moscova, 1973, vol.1; Comp: V. A. Zubachevsky. *Situația geopolitică în estul Europei Centrale în ajun și în timpul lucrărilor Conferinței de pace de la Paris*. În: *Europa de Est după Versailles*, Aletya, St. Petersburg, 2007.
5. Krzysztof Lewandowski, *Relațiile polono-cehoslovace în anii 1918-1939, prietenie și antagonism*. Relațiile dintre

Polonia și țările vecine în anii 1918–1939, editată de J. Żarnowski, Wrocław, 1977; *Vezi și: Istoria Europei Centrale și de Est*, ed. Leonid Zashkilnyak, Lviv Universitatea Națională Ivan Franko, Lviv, 2001. Krzysztof Lewandowski, *Stosunki polsko-czechosłowackie w latach 1918-1939*, in *Przyjaźnie i antagonizmy. Stosunki Polski z państwami sąsiednimi w latach 1918-1939*, red. J. Żarnowski, Wrocław, 1977, ss. 217-261; *Історія Центрально-Східної Європи*, За ред. Леоніда Зашкільняка, Львівський національний університету імені Івана Франка, Львів, 2001, сс. 410, 418.

6. Kovács E. *Relațiile maghiare-poloneze până la cel de-al Doilea Război Mondial*. Budapesta, 1971.

7. Dombrowski D. *Polonia și Transcarpatia: 1938–1939*. Editura Tempora, 2012 (analiza politicii Poloniei față Transcarpatia în componența Cehoslovaciei în anii 1938–1939).

8. Jarnecki M. *Portretul unui oportunist. Alegerile politice și meandrele trimise de Stefan Fentsyk. O carte din istoria Ruteniei Transcarpatice în perioada interbelică*. În: *Studia Historica Slavo-Germanica*, Poznań, 2003/2004, vol. XXV.

9. Kredátus J. *Despre problematica activităților poloneze în Rusia Subcarpatică în 1933-1939 și în culegerea: Relațiile slovaco-ucrainene în domeniul istoriei, culturii, limbii și literaturii. Materiale ale Conferinței Științifice Internaționale*. Svidník, 2007.

10. Magochiy R. P. *Formarea Identității Naționale: Rutenia Subcarpatică (1848–1948)*, Ujgorod, 1994; *Enciclopedia*

de istorie și cultură a Rusinilor, ediție revizuită și extinsă; Editori Paul Robert Magocsi și Ivan Pop, Universitatea din Toronto Press, Toronto - Buffalo - Londra, 2005.

11. Pushkash A. *Civilizație sau barbarism. Transcarpatia 1918–1945*. Moscova: Europa, 2006.

12. Fentsyk S.A. *Ujgorod – America. Note de călătorie: 13.X.1934 - 19.V.1935*, Ujgorod, 1936.

13. Zabrovarniy S. *Transcarpatia în politica celei de a II-a Recipospolita*. În: *Ucraina Transcarpatică în cadrul Cehoslovaciei (1919–1939)*. Culegere de materiale din 6. Vedeckej karpatistickej konferencie Prešov, 2. - 4.9.1998, Zostavovateľ: akad. Mikuláš Mušinka, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, 2000.

14. Pop I. *Alianța polonezo-maghiară în perioada München*. În: *München – în preajma războiului*. Moscova, 1988.

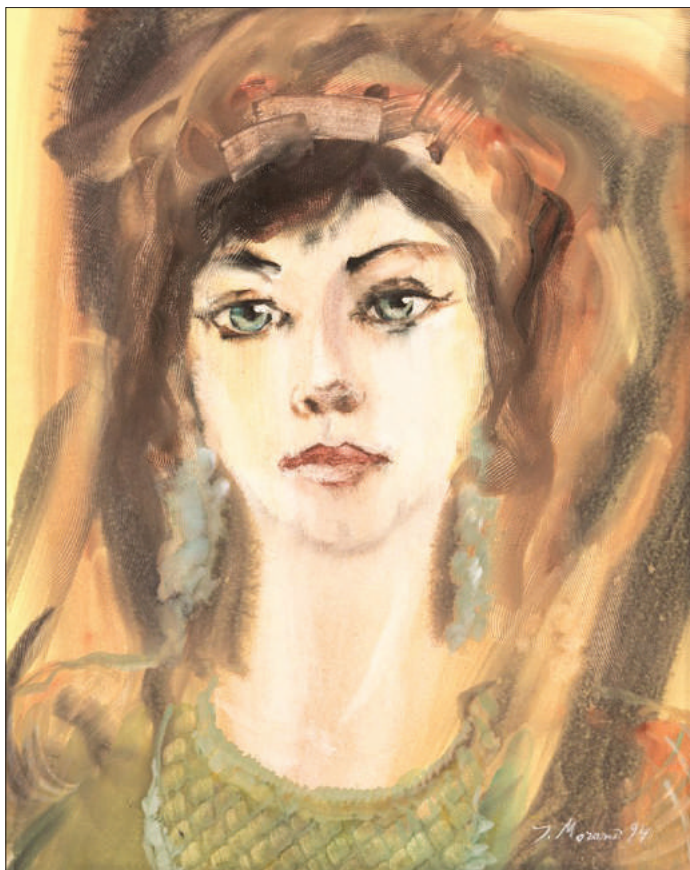
15. *Eseuri din istoria Transcarpatiei, Vol II (1918–1945)*. Editura Universității de Stat Ujgorod, anul 2013, redactor I. Granceak.

16. Olivová V., *Dějiny první republiky*. Praha, 2000, pag. 248.

17. *A. Wilhelmstrasse és Magyarország*, Budapesta, 1968.

18. *Politica cehoslovacă externă în anul 1938*. Dekmek, Praga, 2000.

19. Kozeński J., *Wókol Rusi Podkarpackiej 1938*. In: *Stosunki polsko-czeskosłowackie w ł. 1918-1945*, Rzeszów, 1992.

Ion Moraru. *Portretul Tamarei*, acuarelă, 44 × 36 cm, 1994.